

300 éve született Weszprémi István

Szabó Attila

gyógyszerész, Bethlen utcai Patika, külsős oktató, Debreceni Egyetem

I. Életrajzi adatainak megerősítése és újabb adatok ismertetése

A felvilágosodás korában élt és alkotott debreceni orvos, Weszprémi (Csanádi) István doktor – aki írásai révén döntően a hazai, de nyugodtan mondható, hogy nemzetközi hírnévre is szert tett – magánéletéről alig tudunk valamit. Arckép nem is maradt fent róla. Életrajzi összefoglalóját két önéletrajzból ismerjük.

- Az egyiket, 1768-ban saját maga írta – „Succinta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia” művében,
- a másikat 1799-ben a „Pannoniae Luctus” című munka második kiadásában, melyet feltételezhetően egyik veje, Dr. Földi János írta a doktor halála után.

Ezeket a munkákat alapul véve több írás is megjelent Weszprémi doktorról és családjáról, amelyekben feltételezések, akár téves információk is közlésre kerültek – ilyen például a legkisebb leányával kapcsolatos adat – amiket aztán már tényként adtak tovább.

A jelenlegi munka célja az, hogy a nagy tudós polihisztor életrajzi adatainak pontosságát és helyességét, illetve, ha kell, azok korrigálását elvégezzem a mára kutathatóvá vált egyházi anyakönyvek, egyházi levéltári anyagok és egyéb fellelhető hivatalos anyagok segítségével. Esetleg az eddig ismert tényanyagot újabb adatokkal sikerüljön kibővíteni és akár a doktort, akár egyes családtagjait ért rágalmaktól megszabadítani, emléküket tisztára mosni.

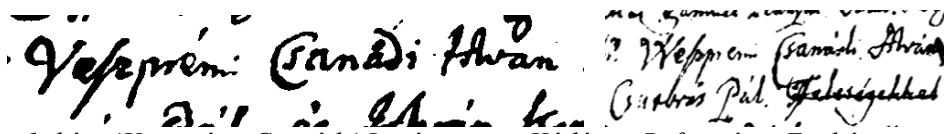
1. Családi név tisztázása

2010-ben a *Tinta Könyvkiadó* által megjelentetett *Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája* szerint a „**Csanádi**” vezetéknevet tekintve lehet helynévi, vagy apanévi eredetű, de mindenképpen magyar családnév. *Eredete ismeretlen*, de már az Árpád korban használt név volt.

- A Csan, vagy Csán félrehajlást jelent; Cson egy étel típus; Csün jelent fejlődésben későt, vagy Csün-ce nemes embert. A „Csan, Cson, Csün” szótóhoz kötődő ,d' kicsinyítő képzővel alkotott személynév. Pl. *Csanád vezér, aki Ajtony felett aratott győzelemmel kapta meg István királytól a Maros menti területeket, így lett az a terület Csanád vármegye.*
- De származhat az Aleksandar délszláv becenevéből a „Šana”-ból, vagy
- az ótörök Čoň (Csony) – ,nagy', vagy ,erős' jelentésű szó személyi nevének ,d' kicsinyítő képzős szavából.

- Később az onnan eltávozó, illetve oda tartozó személyek kaptak egy 'i' birto-
kos képzőt, mely
 - vagy származásukra utaló családnévvé vált,
 - vagy Csanád nevű személy fiú leszármazottjára utalt.
- A reformkori nyelvújítás eredményének tudható be, hogy a Csanádi nevet, hol Tzanádi/y, hol Csanádi/y, vagy Czanádi/y alakban írták az anyakönyvekben.

Megvizsgálva a „Csanádi” névnek, mint családi névnek az elterjedését, megállapítható, hogy döntően az Alföldön, valamint a Dunántúl Nagykanizsa környékén volt gyakori a használata.¹ A vizsgált családban ki és mikortól használta a 'Csanádi' nevet először, nem ismert. Az viszont tény, hogy a család nem volt nemesi származású, csak jómódú polgár, ezért nevüket 'i'-vel írták. A család eredeti nevének és származásának pontos megállapítása a veszprémi Matricula hiányzó lapjai miatt nehéz.² A 'Csanádi' családnév használata azért is vált ki érdeklődést, mert eddig az a nézet élt, hogy a „Veszprémi” nevet Veszprémi István doktor vette föl először, mikor a Debreceni Református Kollégium diákjaként beírta nevét az iskolai nagykönyvbe. Ám a kádártai Matricula bizonyága szerint már az apa is használta a 'Veszprémi' nevet. Igaz Ő 'Veszprémi Csanádi' formában használta. (1. kép) Talán több Csanádi család élt a vidéken és egymás megkülönböztetésére kezdte el az apa használni, de az is lehetséges, hogy azt kívánta jelezni – másokkal egyetemben – hogy honnan került Kádártára. A keresztelési bejegyzések során a lelkész hol V, hol W betűvel írta le a „Veszprémi” nevet. Ennek magyarázata talán az, hogy a Birodalomban kezdtek a hivatalos latin nyelvről átállni a német nyelvre, és a németben a „w”-t ejtik v-nek – „v”-t pedig f-nek ejtik.

1. kép: 'Veszprémi Csanádi' István neve a Kádártai Református Egyház anyakönyvében

¹ Hajdú Mihály: Családnevek enciklopédiája; Tinta Könyvkiadó Kft. Budapest. 2010. 82-83. old.

² Veszprémi Református Egyház Matricula 1614-1850 (Az összes egyházi anyakönyv kutatását a www.familysearch.org/en/ segítségével történt.)

2. *A veszprémi és kádártai Matricula*³

A veszprémi református ekléziához tartozó régi Matricula rendbetétele csak 1846-ban történt meg, mely munkát az akkori lelkész, Pap Gábor végzete el. Munkájáról 8 oldalon számolt be.⁴ A beszámolóból megtudható, hogy a protestantizmus németországi születését követően, rövidesen, a magyarországi helyekkel egy időben, Veszprémben is megnőtt az új tanok iránti érdeklődés, melynek köszönhetően az ekléziának rövidesen két lelkésze is volt. Már 1614-től kezdtek vezetni a keresztelek, házasultak és halottak anyakönyvét, azaz a 'Matriculát'. Az 1673-as pozsonyi véstörvényszéknek köszönhetően – talán a hívek védelme érdekében – több lapot kiszaggattak a könyvből. Ennek következtében veszték el a Csanádi családra – **Csanádi István** és **Bíró Zsuzsanna** keresztelezésére, házasságára – vonatkozó adatok is.

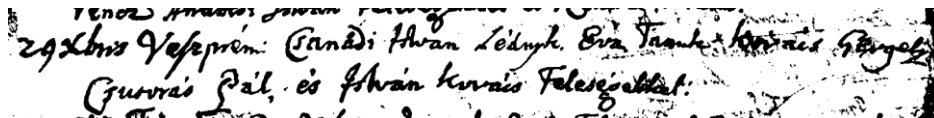
Több Weszprémi István életrajzáról szóló írás – pl. Sükösd Mihály, Horányi Elek – feltételezi, hogy a doktor szüleinek igyekezetük ellenére nem sikerült gyermekük születési, illetve kereszteleési adatait beírni a veszprémi református anyakönyvbe. A veszprémi Matriculát átnézve, valóban azt kell megállapítani, hogy abban a doktor adatai nem szerepelnek. Ezért jött az életrajzíróknak az az ötlete, hogy ezen adatokat katolikus anyakönyvben kellene keresni, ám, hogy melyik településnek az anyakönyvére gondoltak, arra nincs útbaigazítás. Ami biztosan állítható, hogy a veszprémi katolikus anyakönyv 1723. esztendejében sem Csanádi, sem Weszprémi név alatt nem vezették be István születési és kereszteleési adatait. Sajnos elképzelhető, hogy az ifjabb Csanádi István adatai azon lapok egyikére kerülhetett fel, melyek a veszprémi anyakönyvből idővel kitépésre kerültek. Ennek oka pedig a környék II. Rákóczi Ferenc szabadságharca utáni erős rekatolizációjában keresendő.

Az 1672-75 között zajló pozsonyi véstörvényszéknek köszönhetően a veszprémi református hívek kénytelenek voltak Nemesvámosra, Kádártára és Szentkirályszabadjára eljárni istentiszteletekre. (Lehet, hogy idővel sokan oda is költöztek.) A kutatás eredményeként megállapítható, hogy a Csanádi család – legalábbis egy darabig – Kádárta községbe járt istentiszteletekre. Ugyanis a település Matriculájának kereszteleési bejegyzései között két Csanádi gyermek kereszteleési adatai is megtalálhatóak. **Csanádi Éva** 1726. december 29-én, **Csanádi Sámuel** pedig 1729. február 27-én lett megkeresztelve és kerültek bevezetésre az anyakönyvbe⁵. Ami érdekesség, hogy Éva esetében az apa neve jómódú polgár Weszprémi Csanádi István – az apa itt használja a Csanádi előtt a Weszprémi nevet, mely sima 'V'-vel van írva, míg Sámuelnél az apa neve Weszprémi Csanádi István – a Weszprémi most 'W'-vel van írva. (2-3. kép)

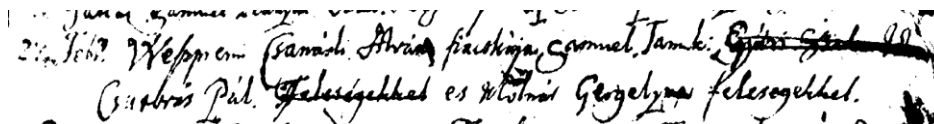
³ Matricula (latin eredetű szó) jelentése anyakönyv

⁴ Veszprémi Református Egyház Matriculája 1614-1716; 467-181. old. 250-257. kép

⁵ Az anyakönyvi bejegyzéseket a Kádártai Református Egyház Matricula keresztelek 1725-1895, 7. old. 13. kép és 12. old. 25. kép alapján lehet fellelni.

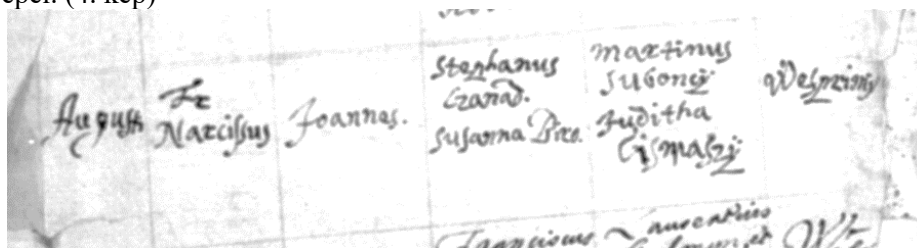
2. kép: Veszprémi Csanádi Éva keresztelési adatainak bejegyzése az egyházi anyakönyvben

3. kép: Veszprémi Csanádi Sámuel keresztelési adatainak bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Az biztos állítható, hogy a család életvitelszerűen nem telepedett le Kádártára, hanem Veszprémbe maradt. Ezt igazolja egy 1731-es anyakönyvi kivonat. Az apa foglalkozását tekintve ügyvéd lehetett – ami szintén azt igazolná, hogy a család Veszprémbe élt – de ennek alátámasztására egyelőre nincs konkrét bizonyíték. Csak az biztos, hogy a család jó módon élt.^{6,7}

Arra, hogy a szülők időközben áttértek volna a katolikus hitre, és ennek okán megszakadt volna a fiúkkal a kapcsolat, nincs 100%-os válasz. De az mindképpen elgondolkodtató, hogy a sok fennmaradt levél közt nem maradt meg egy levél sem a doktor és szülei közti levelezésből. A katolikus hitre történt áttérésre álljon itt pár adat. Az első, hogy az 1731-ben született **János** fiuk keresztelési időpontja a veszprémi katolikus anyakönyvben található meg, amit 1731. augusztus 30-án állítottak ki.⁸ (Az apa nevénél Stephanus Czanád olvasható – nincs 'i' és 'Veszprémi' „előnév” – míg az édesanya nevénél Susanna Bíró szerepel. (4. kép)

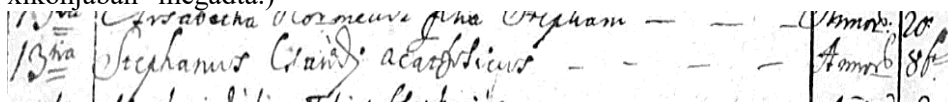
4. kép: Csanádi István és Bíró Zsuzsanna harmadik gyermekének, Csanádi János születési adatait a Veszprémi Római Katolikus anyakönyv tartalmazza

⁶ Veszprémi István: Succincta Medicorum Hungariae et Transylvaniae Biographia; Lipcse. 1774. 1. kötet

⁷ Sükösd Mihály: Tudós Veszprémi István; Irodalomtörténeti Füzetek 16. szám; Akadémia kiadó, Budapest. 1958. 9. old.

⁸ Csanádi János keresztelési adatai megtalálhatóak a Veszprémi Római Katolikus Egyház kereszteltek 1703-1748 anyakönyve 32. oldalon, 152. képen.

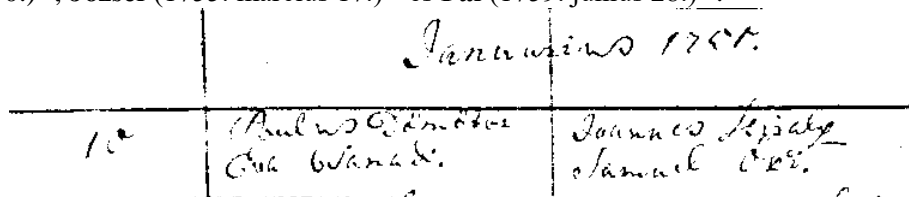
Weszprémi doktor 1768-as önéletrajza szerint édesapja 95 éves korában halt meg. Ennek igazolásához jutunk el a veszprémi katolikus anyakönyvben fellelhető – második – információhoz, amely szerint id. Csanádi István 1766. december 13-án halt meg.⁹ (5. kép) Ebből arra lehet következtetni, hogy 1671-ben születhetett. (Ezzel a halotti anyakönyvi bejegyzéssel sikerült igazolni, hogy Horányi Elek¹⁰ tévedett, mikor a doktor atyjának az elhalálozási időpontját „lexikonjában” megadta.)

5. kép: A Csanádi István halálával kapcsolatos adatait a Veszprémi Római Katolikus anyakönyv tartalmazza

Édesanyjára vonatkozó hiteles adatokat egyelőre nem sikerült fellelni.

A hiányzó információkat a Veszprémi Római Katolikus anyakönyvek kutatásából lehetett megismerni. A testvérek közül **Éva férjhez ment Dömötör Pálhoz** 1751. január 10-én¹¹ Veszprémben. (6. kép) Házasságukból három fiú született. Időrendben (csak a keresztelési időpont ismert) **István** (1753. szeptember 30.)¹², **József** (1755. március 17.)¹³ és **Pál** (1759. június 28.)¹⁴.

6. kép: Csanádi Éva és Dömötör Pál házasságkötésének bejegyzése a Veszprémi Római Katolikus anyakönyvben

⁹ Id. Csanádi István halálával kapcsolatos adatok megtalálhatóak a Veszprémi Római Katolikus Egyház halottak 1759-1780 anyakönyve 185. old. 166. képén.

¹⁰ Horányi Elek (1736-1809) piarista áldozó pap és irodalomtörténész 3 kötetes (1175-1777) fő műve a „Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum”, ami 1145 személy életrajzát tartalmazza; kiadása Bécs. A 3. kötet 559-564. oldalán Weszprémi István életrajzi összefoglalója olvasható, melyhez az anyagot maga a doktor küldte meg a nyomdának.

¹¹ Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula házasságok 1711-1759, 368. old. 358. kép

¹² Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805, 100. old. 63. kép

¹³ Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805, 121. old. 73. kép

¹⁴ Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula kereszteltek 1748-1805, 173. old. 99. kép

Csanádi János megnősült Veszprémben 1757. június 12-én és **feleségül vette Pukova Erzsébetet**, akinek a neve mellé a pap megjegyezte, hogy református.¹⁵ (7. kép) Sajnos Csanádi János és Pukova Erzsébet házasságából származó gyermekre nem sikerült eddig az anyakönyvekből adatot találni.

7. kép: Csanádi János és Pukova Erzsébet házasságát 1757. június 12-én jegyezték be az egyházi anyakönyvbe

Veszprémi (Csanádi) Sámuel követte bátyját Debrecenbe, és a Református Kollégium nagykönyvébe 12 évesen, 1741. április 26-án írta be a nevét. („Ego Samuel Veszprémi subscriptio legibis schole Ref. Debrecziensis 1746. 26. Aprilis”)¹⁶ Az iskolai anyakönyv tájékoztatása alapján ő is csak a Veszprémi nevet használta. (8. kép) Idővel ő is a városban telepedett le és sikerült neki a doktorhoz közel vásárolni házat a Várad (később Piac) utcában. Sajnos azt eddig nem sikerült fellelni, hogy mikor nősült meg és mikor halt meg, illetve mi volt az ő foglalkozása. A Debreceni Református Kollégium anyakönyvéből vált ismertté, hogy Sámuel megnősült és felesége Gyökösi Erzsébet volt. Házasságukból hat gyermek született. Akik névsora a keresztelési időrend alapján kerül ismertetésre: **Erzsébet** (1756. augusztus 29.)¹⁷, **Sámuel** (1759. szeptember 23.)¹⁸, **Pál** (1764. szeptember 2.)¹⁹, **Pál** (1770. november 19.)²⁰ és **Mária** (1773. június 16.)²¹.

¹⁵ Veszprémi Római Katolikus Egyház Matricula házassultak 1711-1759, 398. old. 378. kép

¹⁶ Tiszántúli Református Nagykönyvtár gyűjteményébe tartozik a Debreceni Református Kollégium anyakönyve, melyet 1588-ban kezdtek el vezetni és ezt a könyvet 1792-ig használták. A kép közzlése a Nagykönyvtár engedélyével történik.

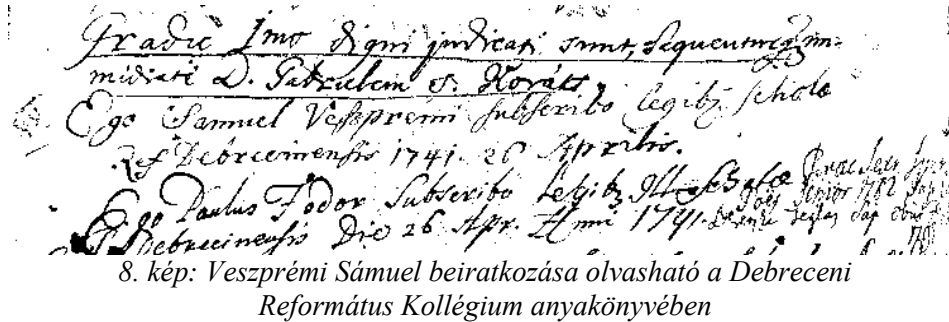
¹⁷ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 14. old. 519. kép

¹⁸ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1742-1764, 96. old. 635. kép

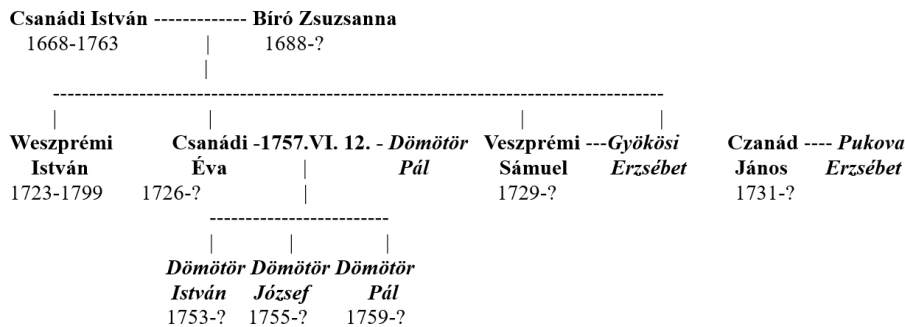
¹⁹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 21. old. 21. kép

²⁰ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 345. old. 189. kép

²¹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 83. old. 351. kép

Áttekintés érdekében álljon itt a Csanádi családfája:

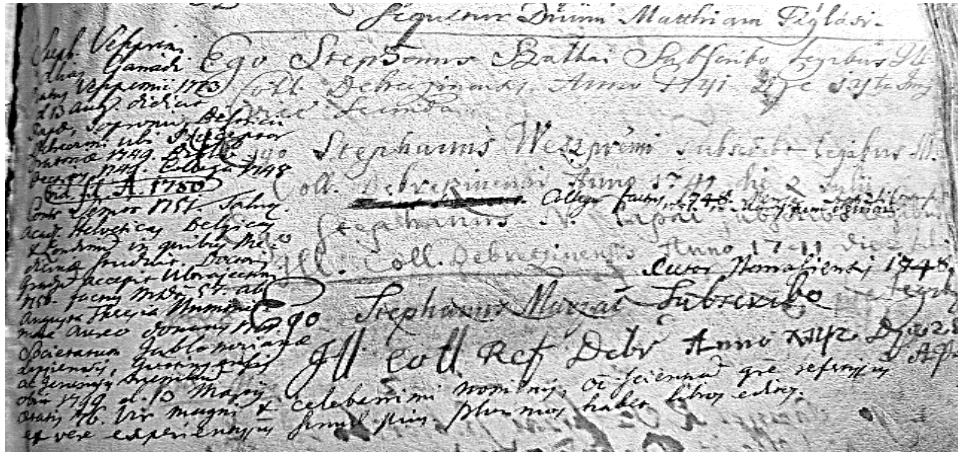

3. Iskolaévek

A tanult, református apa mindent megtett, hogy fia a hazai viszonyok között a legjobb neveltetésben részesüljön. Ennek szellemében küldte el kilenc éves fiát 1732-ben Pápará. 1739-ben (16 évesen) az evangélikus Soproni Liceumba került, ahol hazánk első antropológusa, Fridelius János (1638-1719) és az első botanikusok egyike, Deccard János Zsigmond (1684-1764) tanították. 1741. július 2-án elfogadta a Debreceni Református Kollégium iskolai törvényeit és aláírta az iskola anyakönyvét, azaz subscribált²². (9. kép) (Azt, hogy Weszprémi subscribálása mellé az iskola anyakönyvébe ki írta be a doktor életrajzi adatait, nem lehet tudni.) Hely hiányában egyelőre nem kezdhette meg debreceni tanulmányait. Ezért Sopronból 1743-ban Besztercebányára ment tanulni. Pár hónap elteltével viszont beköltözhetett a Debreceni Kollégiumba és megkezdhette az ottani tanulmányait.^{23, 24}

²² Subscribal – az iskola törvényeit aláírásával igazolva elfogadja.

²³ Stükösd Mihály: Tudós Weszprémi István; Irodalomtörténeti Füzetek 16. szám; Akadémia kiadó, Budapest. 1958. 10-15. old.

9. kép: Weszprémi István beiratkozása a Debreceni Református Kollégium anyakönyvében

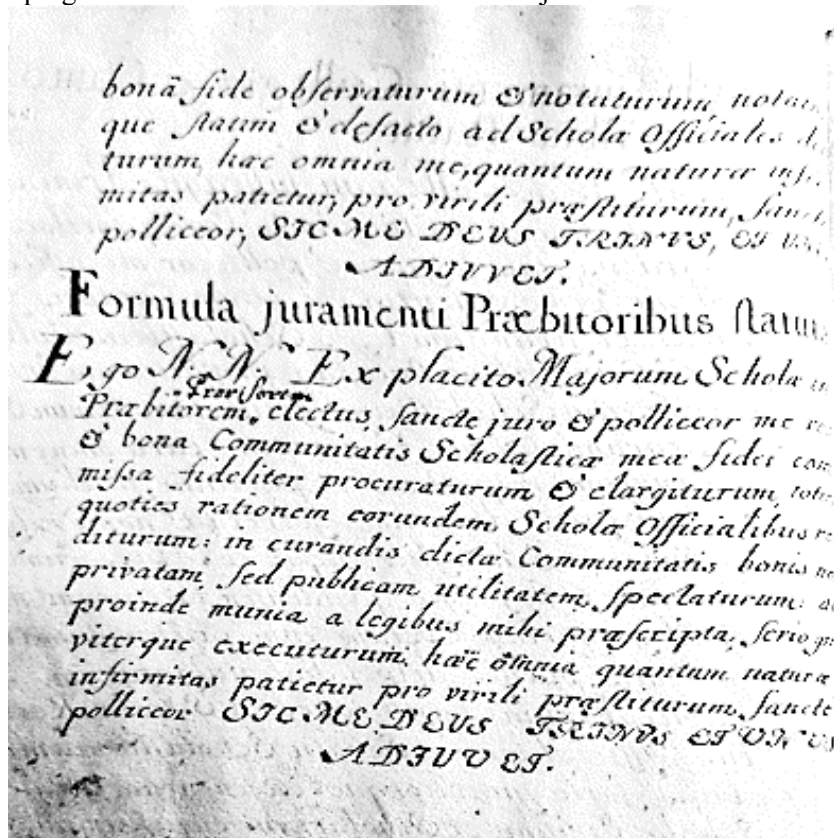
A kollégiumi diákság életét a Coetus²⁵ szabályozta. (Ami világi törvényekkel szemben is nyújtott egyfajta védelmet.) A fellelt kollégiumi anyakönyvet 1588-tól kezdték el vezetni, ami 1792-ben telt be. Ennek első oldalain olvashatók a diákságra vonatkozó törvények. (10. kép)²⁶ Mivel a kollégium diáksága és a

²⁴ Tóth Béla: Weszprémi István (1723-1799); Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest. é. n.

²⁵ A Kollégium diákságát a wittenbergi egyetemen tanuló diákönkormányzat mintájára a diákság irányította. Ezt a diákönkormányzatot nevezték Coetusnak. Az önkormányzatnak különböző tisztségei voltak. Pár tisztség bemutatása: elnök – senior, aki az ifjúsági önkormányzatot irányítja és tartja a kapcsolatot a világi képviselőkkel, tisztségét hat hónapig töltötte be – idővel ezt felemelték egy évre. Az ő helyettese a *kontraskriba*. A mindennapi élet fenntartása érdekében vannak segítők, a házirend fenntartásáért felelős személyek (*oconomus*), kapuőrök (*janitor*) és éjszakai virrasztók (*vigil*). Az utóbbiak feladata volt a tűz őrzése, pontosabban a városban észlelt tűz eloltásában való részvétel. Mely feladat során a vödörös emberek előtt egy olyan „bottal” – „gerundium” – törtek utat a tűzfészkehez, amivel a telkek közti fakerítéseket, illetve a házak zsindeletét tudták összezúzni. A tűzoltás ezen eszköze idővel a Kollégiumnak, majd a városi egyetemnek lett a jelképe. (A Diáktűzoltó Társaság 1680 és 1880 között állt fent. Ezután vette át a feladatkört a városi tűzoltóság.) További funkcionáriusok segédkeztek még: takarítók és fűtők (*neuter*), mosogató (lótör) és a szobafőnök (*primarius*), aki a szobában lévő rendért és tanulásért felelt. A könyvtári könyvek kölcsönzéséért a *bibliothecarius* felelt.

²⁶ Tiszántúli Református Nagykönyvtár gyűjteményébe tartozik a Kollégium első anyakönyve, amelyet 1588-ban kezdtek el vezetni és 1792-ben telt be. A kép közlése a Nagykönyvtár engedélyével történik.

városi vezetés között több összetűzés is történt – amit végül a Városi Tanács nyert meg – ezért 1657-ben „új iskolatörvények” születtek. A diákságnak ezeket a törvényeket kellett ezután aláírásukkal elismerniük és csak ezután válhattak az iskola polgárává és hordhatták a diákok formaruháját.

10. kép: Az eskü szövegének részlete a Debreceni Református Kollégium 1588-1792 között vezetett anyakönyvéből

A kollégiumi évek alatt a Coetus különböző tisztségeit töltötte be Weszprémi István. Előbb praeceptor oratoriae²⁷ majd 1741-1751 között könyvtáros,

²⁷ praeceptor oratoriae ~ jelentése *szónoklattan tanára*, neki volt joga a legfelsőbb osztályt tanítani. Az iskola rektora csak a felső tagozatos diákokat oktatta, míg a kisebb diákságot a tanulmányaik végén járó, vagy már tanulmányaikkal végzett diákok végezték, akiket „collaborator”-nak, később „publikus praeceptor”-nak, azaz „köztanító”-nak hívtak. A legfelsőbb osztályban tanították a vitázást, beszédant, összegezve a „szónoklattan” és ebben az osztályban tanított a praeceptor oratoriae. (Az iskola és partikulái

1751 tavaszától senior volt. Mint könyvtáros került közelebbi kapcsolatba a nála öt évvel idősebb, de már a Kollégiumban tanító és oktatói oldalról a könyvtári munkát segítő Hatvani István professzorral. Hatvani ajánlatára egyre több orvosi témájú művet olvasott el. Így került kezébe W. Harvey „Exercitatio anatomica” című könyve is. Hatvani professzorral tovább mélyült az együttműködése seniorsága alatt. Mert az ő hatáskörébe került a beteg kollégiumi diákok ügyeinek intézése, miközben Hatvani István volt a kollégista diákok orvosa. A Kollégium diákjainak névsorát időről időre összeírták, mely munka a senior feladata volt. (Ezen összeírásokból ismert, hogy mikor hányan tanultak a Kollégium falai közt. (11. kép²⁸)

(fiók iskolái) közvetítették azokat a pedagógiai elveket, melyek a nyugati szellemi irányzatokból táplálkoztak.)

²⁸ A kép közzélése a Tiszántúli Református Nagykönyvtár engedélyével történik.

6. *Külföldi tanulmányút*

1752 májusában a Kollégium anyagi támogatásával külföldi tanulmányútra indult. Pozsonyon át ért Bécsbe, ahol az útleveleire várt. Bécsi tartózkodása alatt találkozott Gerard van Swieten²⁹ orvossal, aki sok jó tanáccsal látta el.

Útlevelel a zsebében Bécsből Zürichbe utazott, hogy az ottani orvosi egyetem hallgatója legyen. 1½ évig Johannes Gessner fizikaórái és Karl Schäffer anatómiagyakorlatai ragadták el figyelmét, hiszen élete első boncolását is itt élte át. Innen 1753-ban a hollandiai Utrechtbe ment, ahol tanulását és megélhetését ösztöndíjjal támogatták. (Az egyetemi ösztöndíjnak köszönhetően nagy számban találkozott magyar egyetemistákkal.) Az orvoskaron tanított Hermann Boerhave (1668-1738), aki természettudományos ismereteit a klinikai orvoslás és a gyakorlati orvostudomány szolgálatába állította. Ennek kapcsán „tizenkét klinikai ágyon tanította meg fél Európát az orvostudomány fenséges művészetére”.

A debreceni Kollégium segélykérő levele nyomán – megszakítva hollandiai tanulmányait – kétszer utazott át Angliába, hogy pénzt gyűjtsön. (A Debreceni Református Kollégium angol alapítványának magját adta a Weszprémi által gyűjtött pénz.)

Ha már Londonba ment, hát ott maradt másfél évig, hogy William Smellie-től megtanulja a szülésetet, melyről bizonyítványt is kapott. Londonban került kapcsolatba a kialakuló ipari munkások egészségügyi – mai szóval „szociálhigiénia” – kérdésével. Személyesen tanulmányozhatta a himlő ellen alkalmazott védőoltás jelentőségét. Sőt maga is végzett oltásokat Jacob Burges oltóintézetében. Ennek hatására 1754-ben lefordítja latinra Jacob Burges himlőoltásról szóló angol nyelvű művét, 1755-ben megjelenteti a „Tentamen de inoculanda peste” című művét – a pestis elleni védőoltás lehetőségéről szól – melynek köszönhetően neve nemzetközileg ismertté vált. Ötletét majd csak 140 év múlva valósítja meg Haffkine Indiában. Angliai tartózkodása alatt megfordult Oxfordban, Cambridge-ben és Edinburghben. Végül visszatért Utrechtbe, ahol 1756. június 17-én kapta meg orvosi diplomáját.

Szive és kötelezettségérzete hazahozza. Hazatérve a Felső Magyar Királyi Helytartó Tanács egészségügyi tanácsosa, Perbegg József Károly előtt Pozsonyban szakmai vizsgát tett.

Elfogadva Debrecen város orvosi állását, Buzinkai György mellé került második számú tisztiorvosnak (fizikus ordinarus) és 1756 őszén letelepszik a városban. Komáromi Mihálynénál kapott szállást a Hatvan utcában. Weszprémi István Debrecenben végül a Várad utca 291. szám alatti lakóházat vásárolta meg

²⁹ Gerard van Swieten (1700-1772) holland származású orvos, aki az osztrák egészségügyi szolgálatot és a bécsi egyetemi képzést átszervezte és megreformálta, sőt az uralkodó személyes orvosa és tanácsadója volt.

és családjával ott telepedett le. A XIX. században az utca neve Piac utca lett. A telek a Fehér ló szálloda (1912-ben helyére épült a Megyeháza) és a neológ zsinagóga közé eső területen volt. (12. kép)

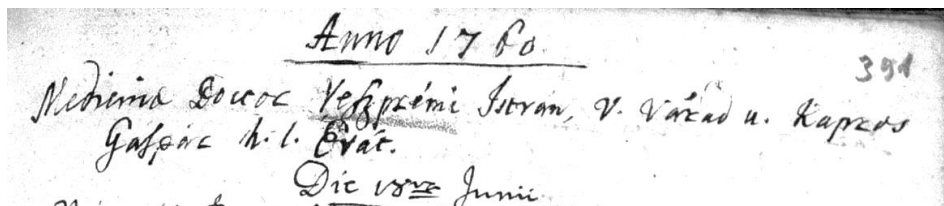

12. kép: Debrecen 1750-es évekbeli térképrészlete, arról a részről, ahol Wesprémi István háza is volt.

7. Házasságok

a. Kapros Éva

Wesprémi István 1760. 06. 11-én nősült meg, és Kapros Gáspár debreceni szenátor 16 éves hajadon leányát, Évát vette el feleségül.^{30, 31} (13. kép) Öt év és két hónapig éltek együtt, és ez alatt három gyermekük született: Zsuzsanna, István és Imre.

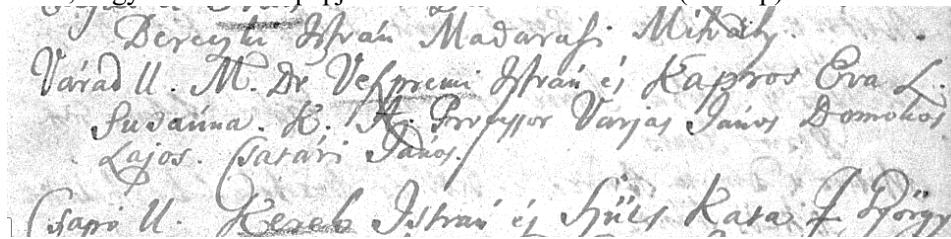

13. kép: Wesprémi István és Kapros Éva házasságának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

³⁰ Mivel Wesprémi doktor ragaszkodott nevének írásánál a Wesprémihez, ezért az írott szövegben 'W'-t használt, ám az egyházi anyakönyvekben rendszeresen 'V'-vel van írva, ezért a képek alatt az anyakönyvi írás szerepel.

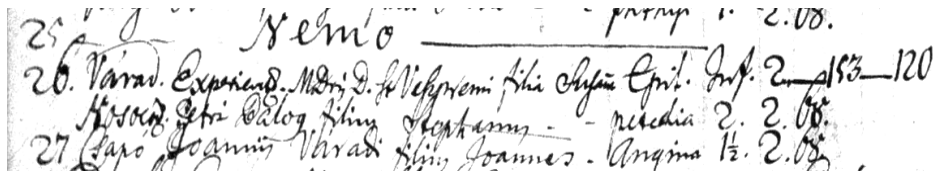
³¹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, házassultak 1742-1764, 351. old. 807. kép

Első gyermekük, Zsuzsanna 1762. január 10-én lett megkeresztelve.³² Abban az időben még az volt a szokás, hogy a születést követő 8. napon keresztelik meg a gyermekeket. (Weszprémi összes gyermeke esetében ez történhetett, mert az egyházi anyakönyvek csak a keresztelés időpontját rögzítették.) Zsuzsanna keresztstülei közül csak az apák nevei vannak megemlítve: professzor Varjas János és Domokos Lajos polgármester voltak feleségeikkel. Még azt is lehet tudni, hogy a keresztelő papja Csatári János lelkész volt. (14. kép)

14. kép: A Veszprémi Zsuzsanna keresztelését igazoló bejegyzés

Sajnos csak két hetet élt a kicsiny leány, mert 1762. január 26-án meghalt.³³ (15. kép)

15. kép: Veszprémi Zsuzsa halálának adatai

A következő gyermekük, István 1763. május 21-én lett megkeresztelve.³⁴ Keresztstülei: V(arjas) János professzor és Kazai Sámuel gyógyszerész és feleségeik voltak. A keresztelő pap neve nincs megadva. Ám itt tudható meg, hogy a település egyik bábája O(rdekovics) Ádámné volt. Sajnos ő is gyermekkorában, hétévesen, himlőben (1770. 02. 28-án)³⁵ halt meg. (16. és 17. kép)

Weszprémi doktor több hozzátartozójáról írt „Epitaphium”³⁶-ot. Az Istvánkának szóló a következő:

³² Debreceni Református Egyház anyakönyve, keresztelték 1742-1764, 221. old. 701. kép

³³ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1719-1766, 442. old. 574. kép

³⁴ Debreceni Református Egyház anyakönyve, keresztelték 1742-1764, 301. old. 755. kép

³⁵ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1719-1766, 84. old. 52. kép

³⁶ epitaphium – sírfelirat

„Hét esztendőkre sem tölthetem életemet,
 Láthatták mindenek kellő szépségemet,
Míg nem a Himlőnek tüze tetemimet
Hét napokig süté 's megfőzé testemet.
 Halál ellen látod nem használ Doctorság,
 Fű 's fa, ért és földbül készített orvosság,
 Nem használ itt semmit emberi okosság,
 Példám bizonyítja: minden múlandóság.
 Ha épség, vagy szépség kellett volna, volt itt.
 Ha pénz és tehetség, kevés az is volt itt.
 Orvos Doktori és használt volna, volt itt.
 De halál ezekre ládd, nem hallgatott itt.
 Jól van. Vessz itt Világ, én fényességedet
 Nem kívánom többé, bírd dicsőségedet:
 Jézusom! Add nékem várt örökségedet:
 Jobb ott, hozzád megyek, nyújtsd ki kezeidet.”

16. kép: ifj. Veszprémi István keresztelését igazoló bejegyzés a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

17. kép: ifj. Veszprémi István halálának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

Harmadik gyermekük szintén fiú lett, Imre, akit 1765. május 12-én kereszteltek meg.³⁷ (18. kép) Sajnos édesanyja négy hónap múlva meghalt.

³⁷ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 57. old. 39. kép

Debrecen: István
Piazb. Doctor Veszprémi István és Kapros Éva f. Imre k. A.
Öndzejhorisz Adámné.
18. kép: Veszprémi Imre kereszteleési bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Imre ugyan elérte a 18. életévét, de még ebben az életévében meghalt, 1783. április 24-én.³⁸ (19. kép)

Várad. Nobilit. ac Egregius Emericus
Weszprémi Philos. & Mathematicos
per annos 3. auditor, filius, Exce. D.
Stephani Weszprémi, Coe Reg. Citty
Debrecinensis Physici Ordinarii cau.
18. phthysis 3. Universale

19. kép: Veszprémi Imre halálának bejegyzése a Debreceni Református Egyház anyakönyvében

Kapros Éva 1765. szeptember 22-én halt meg az egyházi anyakönyv³⁹ szerint „phthysis”⁴⁰-ben. (20. kép)

1. Éva
2. Éva f. Nagy filia neamora vándor 3. 68.
3. Éva f. D. István Veszprémi v. phthysis 21. 3 — — 306 102
4. Éva f. Halasi orvos hydrore 76 3 — — 153 — 102

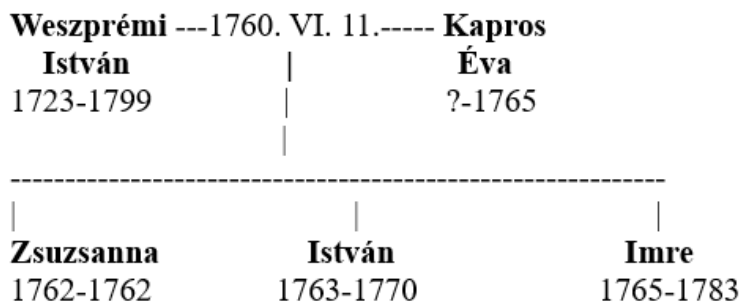
20. kép: Kapros Éva halálának bejegyzése a debreceni református anyakönyvben

³⁸ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 471. old. 250. kép

³⁹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 527. old. 623. kép

⁴⁰ Phthysis – (kiejtése: fthiszisz) görög eredetű szó, jelentése sorvadás, gümőkór. Kósi Hippokratész (i.e. 460-i. e. 377) görög orvos, az orvostudomány atyja a phthysist széles körben elterjedt, és mindig halálos betegségként jellemezte. Később ezt a betegséget latinul tuberkulózisnak (tbc) mondták. Kapros Éva is ezt a betegséget kapta el – hogy mi módon, arról nem szól a fáma – és harmadik gyermeke megszületését követően négy hónapra annyira legyengült a szervezete, hogy meghalt.

Áttekintés érdekében álljon itt Weszprémi István első házasságának „családfás” ábrája:

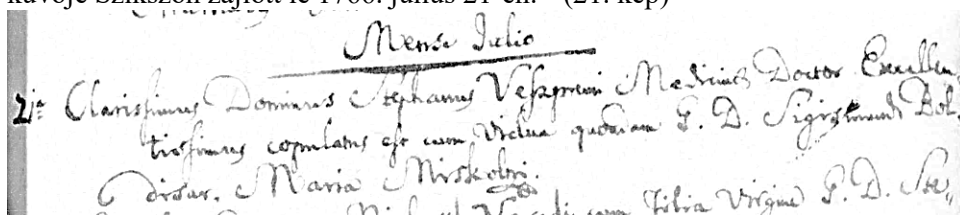

b. *Miskolczi Mária*

Kapros Éva halála után a két árva fiú nevelése érdekében Weszprémi új feleséget keresett magának. Fiatal, hajadon lány helyett, korban hozzáillő özvegyasszonyt választott magának. Hogyan ismerte meg második feleségét, nem tudni, mert írásos információ nem maradt fent. Ami tudható, azt a református anyakönyvekből lehet kihámozni.

A szikszói származású **Miskolczi Mária** 1755. szeptember 9-én kötötte meg első házasságát **Boldizsár Zsigmonddal**⁴¹ – a szikszói Református Eklézsia⁴² Matriculája szerint. Az nem ismert, hogy Boldizsár Zsigmond mivel foglalkozott. Csak azt tudni, hogy a szikszói református egyház főgondnoka volt és 1765. december 22-én halt meg⁴³. Az eddigi kutatások szerint nem volt közös gyermekük.

A két özvegy, mármint **Weszprémi István doktor** és **Miskolczi Mária** esküvője Szikszón zajlott le 1766. július 21-én.⁴⁴ (21. kép)

21. kép: Weszprémi István és Miskolczi Mária házasságát igazoló anyakönyvi bejegyzés a szikszói református egyház anyakönyvében

⁴¹ Szikszói Református Egyház Matriculája, házasultak 1724-1870, 350. old. 149. kép

⁴² eklézsia – templom

⁴³ Szikszói Református Egyház Matriculája, halottak 1724-1870, 565. old. 224. kép

⁴⁴ Szikszói Református Egyház Matriculája, házasultak 1724-1870, 359. old. 153. kép

Házasságukból öt közös gyermek született, Zsuzsanna, Ilona, Zsófia, Pál és Julianna. Akik közül csak hárman éltek meg a felnőtt kort.

Első gyermekük, **Zsuzsanna**, akit 1767. június 1-én kereszteltek meg.⁴⁵ (Keresztzülei: szuperintendáns Szilágyi Sámuel, nótárius F. István és felesége-ik. Keresztelést végző pap: Baranyi József volt.) (22. kép)

The image shows a handwritten entry from a church register. The text is written in cursive and includes the date '1767. Junius 1.' and the name 'Zsuzsanna'. It mentions the parents and the officiating priest, Baranyi József.

22. kép: Weszprémi Zsuzsanna keresztelését igazoló adat a Debreceni Református Egyház keresztelési anyakönyvében

Amit **Zsuzsáról** még lehet tudni, hogy 1783. október 1-én **Ormós András felesége lett**.⁴⁶ Ormós András (?-1792) előbb az Ispotály Eklézsiának volt a prédikátora, majd a Debreceni Református Kollégium tanáraként héber és arab nyelvet tanított. Két fiuk és egy leányuk született. Fiaik: **István** 1785. január 8-án⁴⁷ – keresztapjai: Hunyadi Ferenc prédikátor, Halmágyi László és Bende György kántor voltak és ekkor még az apa prédikátor volt – és **András** 1786. december 1-én⁴⁸ lettek megkeresztelve. (András keresztapja: Deáki István prédikátor volt. Atyja ekkor már a Kollégium professzora volt.) Leányuk: **Zsuzsanna**, akit 1790. május 18-án kereszteltek meg.⁴⁹ (Keresztapjai: Deáki István prédikátor és professzor Mihály József voltak.)

Weszprémi István doktor és Miskolczi Mária következő gyermeke **Ilona** volt, aki 1768. október 26-án lett megkeresztelve⁵⁰. (Keresztzülei: Dr. Bélyei Péter, Szombati István és feleségeik voltak. A fellelt anyakönyvi bejegyzések közül itt fordult elő először, hogy a doktor úr nevét 'W'-vel írták be az egyházi anyakönyvbe.) (23. kép) Ám sajnos, Ilona öt hónap után, 1769. március 17-én meghalt. Temetése másnap, 18-án volt⁵¹. (24. kép)

⁴⁵ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1764-1778, 165. old. 93. kép

⁴⁶ Debreceni Református Egyház anyakönyve, házasultak 1778-1792, 58. old. 259. kép

⁴⁷ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 18. old. 305. kép

⁴⁸ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 147. old. 370. kép

⁴⁹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 392. old. 502. kép

⁵⁰ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 227. old. 130. kép

⁵¹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 55. old. 36. kép

1795. 10. 18-án⁵⁶, **Mária**, aki 1797. augusztus 15-én⁵⁷ és **Zsuzsánna**, aki 1798. november 23-án⁵⁸ lettek megkeresztelve Törökszentmiklóson.

Veszprémi doktor nagy öröme ebből a házasságából is született egy fia, Pál, akit 1771. szeptember 16-án kereszteltek meg. Ám sajnos őt is fiatalon vesztítette el. Sajnos Pál adatait nem sikerült megtalálni a Debreceni Református Egyház anyakönyveiben.

Utolsó gyermekük, **Julianna**, akit 1773. május 10-én kereszteltek meg⁵⁹. (Az ő keresztzülei: Marosi Imre, Kovács Pál és Szilágyi Sámuel, illetve feleségeik. A keresztelési ünnepet a debreceni Kistemplomban tartották meg.) (27. kép)

In Templo Minor:
 10. Maji Város a. Dr. Veszprémi István és Miskolci Mária L. Julianna
 Köt. Bold. Marosi Imre, Kovács Pál, Szilágyi Sámuel.
 M. K. L. Kovács János és Szilágyi Mária J. János.

27. kép: Veszprémi Julianna keresztelési adatai

Amit **Juliannáról** még tudni lehet, hogy 17 évesen, 1790. április 14-én férjhez ment **Dr. Földi János** (Nagyszalonta 1755. 12. 21. – Hajdúhadház 1801. 04. 06.), orvoshoz, aki ekkor 35 éves és Szatmárnémetiben dolgozott. Házasságkötésük adatát és első gyermekük, **Földi Lajos** keresztelési idejét a Szatmárnémeti Református Egyház anyakönyvében kellene fellelni, de jelenleg ezek az anyakönyvek nem elérhetőek az I. és II. világháborút követő területi elcsatolások okán. Csak annyi ismert, hogy Lajos 1791-ben született. Mivel Földit kinevezték a Hajdú kerület orvosának, családjával elkerült Hajdúhadházra.

Ám az ottani orvosi lak olyan egészségtelen volt, hogy Lajos fia 10 éves korában, 1801. március 25-én tüdőgyulladásban meghalt. Következő gyermekük, **Imre** már Hadházon született és ott keresztelte meg Fazekas János lelkész 1793. február 28-án⁶⁰. Harmadik gyermekük **Rafaél**, akit 1796. november 8-án

⁵⁵ Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 169. old. 180. kép

⁵⁶ Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 176. old. 189. kép

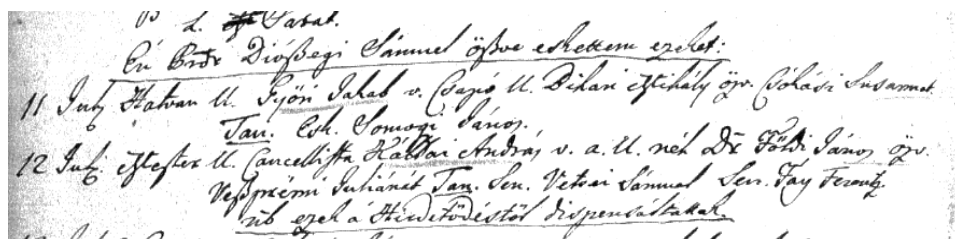
⁵⁷ Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 182. old. 196. kép

⁵⁸ Törökszentmiklósi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1749-1843, 186. old. 200. kép

⁵⁹ Debreceni Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1778-1792, 79. old. 349. kép

⁶⁰ Hajdúhadházi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1757-1852, 148. old. 91. kép

keresztelték meg Hajdúhadházon.⁶¹ (Keresztszülei: Békéssi Ferenc nótárius és felesége voltak.) Sajnos Földi János doktor szintén tüdőgyulladást kapott, ezért rövidesen követte nagyfiát a halálba. 1801. április 6-án halt meg és 8-án temették el Hajdúhadházon. Így már nem élhette meg leánya, Rozália születését, akit a debreceni Kistemplomban 1801. szeptember 14-én⁶² kereszteltek meg. (Keresztszülei: Ördög István debreceni patikus (Arany Angyal Patika tulajdonosa) és felesége voltak.) Talán ezzel az áldott állapottal is cáfolni lehetne, azokat a rágalmasokat, melyek Weszprémi doktor legifjabb leányát érték. Amíg a rágalmaszások sok pontatlan adatközléssel bírnak, addig lehet, hogy a rágalmaszók döntő érve csupán az irigység volt. Bár nem maradt fent Juliannáról kép, de feltételezhető hogy szép hölgyről lehetett szó. Ha nem is férje után, de édesatyja révén anyagilag is jó partinak számíthatott az özvegy, ha három élő gyermekét elfogadva akadtak kérései. A rágalmaszások kedvéért egy-két adatot az egyházi anyakönyvek segítségével tegyünk a helyére. Julianna 35 éves, mikor 1808. július 12-én hozzáment a nálánál 10 évvel fiatalabb **Kállai András**hoz, aki ekkor csak 25 éves és a debreceni Mester utcán lakott. Sajnos házasságuk csak 10 évig tartott, mert András 35 éves korában, 1816. május 12-én meghalt szárazbetegségben⁶³. (Amennyiben Julianna valóban rossz hírű lett volna, akkor nem valószínű, hogy pont Diószegi Sámuel református esperes adja őket össze, háromszori kihirdetést követően a debreceni Nagytemplomban.) (28. kép)

28. kép: Veszprémi Julianna és Kállai András házasságát igazoló egyházi anyakönyvi kivonata

A másodszer is megözvegyült Julianna harmadszor is férjhez ment 1816. december 2-án. Mostani férje Esküdt Szabó György szűrszabó mester volt, aki a Német utcában lakott. (29. kép)

⁶¹ Hajdúhadházi Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1757-1852, 162. old. 98. kép

⁶² Debrecen Református Egyház anyakönyve, kereszteltek 1792-1801, 644. old. 345. kép

⁶³ 'szárazbetegség' – kóros soványsággal és csontfájással járó tüdőbaj (tbc)

*Breder Typo. Tarsai Sándor Uram a háromszori hirdetésről
 való Dispensatio melletti öljveffere cselet:*
 2° Decemb^r. Német írásbann Esküdt Szabó György v. Hass. u. Nehai
 Sáfár Kállai András Övegyesi Veszprémi Juliannás.
 Jan. Normänder Fodor Sámuel. Efk. Malasi Sámuel.

29. kép: Veszprémi Julianna és Esküdt Szabó György házasságát igazoló egyházi anyakönyvi kivonat

Esküdt Szabó Györgyné Veszprémi Julianna 56 éves korában, 1829. december 2-én reggel 5 órakor meghalt és eltemették december 3-án délután 2 órakor.⁶⁴ Halálának okaként 'vízi betegséget'⁶⁵ állapították meg. (30. kép)

O. 2. Hátz.	27. E. Szabó Györgyné Veszprémi Julianna	50. Hátz.	20. Hátz.	20. Hátz.
2. 9. Belső.	27. Hátz.	50. Hátz.	20. Hátz.	20. Hátz.
2. 9. Belső.	27. Hátz.	50. Hátz.	20. Hátz.	20. Hátz.
2. 9. Belső.	27. Hátz.	50. Hátz.	20. Hátz.	20. Hátz.
2. 9. Belső.	27. Hátz.	50. Hátz.	20. Hátz.	20. Hátz.

30. kép: özv. E. Szabó Györgyné Veszprémi Julianna meghalt

Weszprémi István életének 76. esztendejében, 1799. március 13-án, tiznapos betegeskedés után, agyvérzésben halt meg. Két napra rá, március 5-én lett eltemetve a debreceni Dobozi temetőben.⁶⁶ (31. kép)

Weszprémi István	Medicineus Dobozi	20
Debrecen Városánál	41. Eperközig	
vörs nagy tudományú	Ordinarius Phy-	
tejedes tapasztalású	sicus, a' Sablonosi	
fiicusa, a' Sablonosi	Sötétkői, a' Szé-	
nai Jüdör	Tarjusi, a' Tarjusi	
meg holt életénél	76. Hátz.	
Weszprémi István	20. Hátz.	

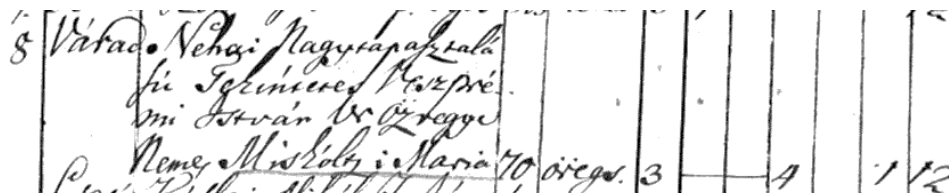
31. kép: Weszprémi István orvos halálának bejegyzése az egyházi anyakönyvben

⁶⁴ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1801-1830, 459. old. 644. kép

⁶⁵ 'vízi betegség' - kiterjedt vizenyőképződéssel (ödéma) járó betegségek

⁶⁶ Debreceni Református Egyház anyakönyve, halottak 1766-1801, 326. old. 549. kép

A Várad utcában lakó Veszprémi István özvegye, nemes Miskolczi Mária 70 éves korában, 1807. július 8-án halt meg „öregségben”. (32. kép)

32. kép: Özv. Veszprémi Istvánné Miskolczi Mária halálának bejegyzése az egyházi anyakönyvben

Áttekintés érdekében álljon itt Veszprémi István második házasságának „család-fás” ábrája:

özv. Veszprémi --- 1766. VII. 21. --- özv. Boldizsár Zsigmondné István Miskolcz Mária 1723-1799 1737-1807										

Zsuzsanna – Ormós András 1767-? ?-1792	Ilona 1768-1768	Zsófia --- Bottlik Mihály 1770-? ?-?	Pál 1771-1771	Julianna – Dr. Földi János 1773-1829 1755-1801						
Ormós István 1785-?	Ormós András 1786-?	Ormós Zsuzsanna 1790-?	Bottlik István 1791-?	Bottlik Eszter 1793-?	Bottlik Ferenc 1795-?	Bottlik Mária 1797-?	Bottlik Zsuzsanna 1798-?	Földi Imre 1793-?	Földi Ráfél 1796-?	Földi Rozália 1801-?

Weszprémi István halála előtt több könyvét a Debreceni Református Kollégiumnak ajándékozta. Így is 667 darabból álló könyvtárat hagyott hátra, melyek közt XVI., XVII. és XVIII. századi magyar és külföldi művek voltak. Témájukat illetően voltak életrajzi, szépirodalmi, nyelvtani, jogi, egyetemes történeti, bölcsészeti, vallási, természettani, orvosi, állatorvosi, szülészeti, járványtani, növénytani könyvek, illetve folyóiratok. Özvegye halálát követő árverésen a doktor elég sok könyvét Kölcsey Ferenc vásárolta meg. De sajnos vannak könyvek, melyekről nincs tudomásunk, hogy hová kerültek. A folyóiratok közt nemcsak magyar, hanem latin, francia, angol, német nyelvűek is voltak. A javai közt volt rengeteg arany- és ezüstnemű – kelyhek, poharak, érmék – ötvös gombok, bútorok, ruhaneműk, konyhai és gazdasági felszerelések. A Várad (Piac) utcai házát Oláh János vásárolta meg. A lakóházán túl volt öt és fél kapás szőlője és gyümölcsöse, három nyilas (kb. 15-16 magyar hold) földje, 4 kas méhe, 4 fejős tehene, 4 gulyabeli marhája és 3 lova.

Orvos létére szembesülnie kellett azzal, hogy nemcsak a városban élő betegeit, hanem közvetlen családtagjait is korán el kellett temetnie. A sok-sok gyász közt a barátok, a munka, az írás és a könyvek nyújtottak számára egy kis mentsvárat. Weszprémi háza egyfajta kultúraközpontnak számított Debrecenben. Sokirányú érdeklődése, tudása és történelmi témájú művei alapján joggal illeti meg a történészi, sőt orvos-történészi jelző is, amelynek leghitelesebb bizonyítéka a négykötetes orvos életrajzi lexikona.

Ismertségének fénye mára annyira elhalványult, hogy még egyes debreceni lakosok sem tudják, hogy kiről is van elnevezve a Nagyerdő egyik utcája. Ennek kapcsán kívánom írásom második részében feleleveníteni Weszprémi István munkásságát.